

Alexander Buravskyi

CONFESSIONAL POLICY OF THE RUSSIAN AUTOCRACY IN THE RIGHT BANK UKRAINE AND BELARUS (END OF XVIII – BEGINNING OF XIX CENTURIES)

In the article in the basis of archival sources analysis confessional policy of the Russian autocracy in the right bank Ukraine and Belarus in the end of XVIII – beginning of the XIX centuries is analyzed. Peculiarities of its functioning in Belarusian provinces are outlined.

Key words: Right Bank Ukraine, Belarus, confessional policy, Russian autocracy, Orthodoxy.

УДК 94(477)

Наталя Бліндер

ВПЛИВ ПАПСЬКИХ ЕНЦИКЛІК НА ФОРМУВАННЯ ХРИСТИЯНСЬКО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ ІДЕОЛОГІЇ НА ТЕРЕНАХ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті проаналізовано вплив папських енциклік, виданих на зламі ХІХ–ХХ ст., на активізацію суспільно-політичного життя на території Східної Галичини, безпосередньо на формування християнсько-демократичної ідеології та долученні до цих процесів греко-католицького духовенства.

Ключові слова: енцикліки, християнсько-демократична ідеологія, Лев ХІІІ, Східна Галичина, суспільно-політичне життя.

Питання витоків, формування та становлення будь-якої суспільно-політичної думки або ж течії в історичній науці завжди залишалося і залишається відкритим та актуальним. Пояснюється це тим, що прослідкувати ці процеси досить складно і непросто через цілу низку чинників, впливів, історичних постатей і, в деякій мірі, через приналежність до певної території та протікання подій в межах певної історичної епохи. Не виключенням і є питання формування християнсько-демократичної ідеології на теренах Східної Галичини, яке тісно пов'язано з греко-католицьким духовенством і папськими енцикліками, які видавалися наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.

Наукова новизна публікації полягає в тому, що у статті досліджується вплив виданих Папою Римським наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. енциклік на формування християнсько-демократичної ідеології на теренах Східної Галичини.

Мета дослідження базується на тому, щоб дослідити вплив енциклік Лева ХІІІ на формування ідеологічних основ діяльності християнських демократів на території Східної Галичини.

Завдання дослідження полягають у розкритті впливу папських енциклік на процес формування християнсько-демократичної ідеології на території Східної Галичини та використанні греко-католицьким духовенством її основних постулатів в ході створення різноманітних організаційних структур під пильним контролем Греко-католицької церкви (далі – ГКЦ).

Дослідженням папських послань кінця ХІХ – початку ХХ ст., їх змісту, періоду, в якому вони видані, займалися такі дослідники, як О. Альошина [1], Т. Антошевський [2–3] та інші дослідники. Аналіз історіографії даної проблематики підштовхує до висновку, що науковці, які працювали над розкриттям досліджуваної теми, торкнулися у своїх працях лише деяких аспектів проблематики, так і не розкривши реакції галицьких політичних сил на видання Левом ХІІІ своїх послань. Саме ці послання здійснили своєрідну революцію в поглядах греко-католицького духовенства на суспільно-політичні процеси в краї та підштовхнуть його до творення власних політичних товариств, організацій та партій.

Поштовхом до формування християнсько-демократичної ідеології на теренах Східної Галичини стало видання 15 травня 1891 р. Папою Левом ХІІІ енцикліки «*Regum Novarum*» («Про нові речі») [5], присвяченої соціальному питанню. У ній Лев ХІІІ звернув увагу на питання приватної власності, становища робітничого класу та можливість створення профспілкових організацій [8, с. 70]. Папа запропонував власний підхід в трактуванні соціальної та державної політики, визначивши основними суб'єктами політики державу, церкву і професійні об'єднання робітників. Кожен суб'єкт мав виконувати ряд функцій: держава повинна турбуватися про матеріальний та правовий добробут своїх громадян; робітники в свою чергу мали право об'єднуватися в професійні спілки, а роль церкви полягала в здійсненні виховної та навчальної функцій. Взаємозв'язок між суб'єктами забезпечував добробут її громадян [1, с. 21–22].

Енцикліка Папи набула розголосу у світі і знайшла своїх прихильників, які називали себе християнськими соціалістами і християнськими демократами, заохочувала діяльність католицьких

профспілок, молодіжних, жіночих та харитативних об'єднань [14], які підіймали питання держави та суспільно-політичного розвитку з позиції католицького віровчення [10, с. 326]. З енцикліки 1891 р. власне і розпочинається розробка соціального вчення Католицької Церкви [15] і ідеологічне оформлення християнсько-демократичного напрямку суспільно-політичної думки.

Християнську демократію Східної Галичини представляло помірковане крило «народовців» під проводом О. Барвінського, які виступали за здійснення реформ у дусі християнської етики та відповідно до папських енциклік з соціальних питань [10, с. 329]. У 1896 р. О. Барвінський, А. Вахнянин, К. Студинський та В. Коциловський, з нагоди 300-ліття Брестської унії, заснували Католицький русько-народний союз (далі – КРНС) [6, с. 15]. Статут політичного товариства вказував на основну мету його діяльності: «дбати про релігійно-моральні, народні, політичні і економічні справи руського народу в Галичині іменом же про справи руських селян і міщан, на основах католицьких» [13]. КРНС ставив перед собою такі цілі: «розбуджувати і піддержувати свідомість народну, ширити пізнане і почуте прав горожанських, поучувати про горожанські права взагалі як і про законні способи оборони в случаях нарушення або перепони в свобіднім виконаню сих прав» [13, арк. 1]; «ширити почуте справедливости, взаємної помочи і потреби стоваришень яко найважнійших способів до піднесення добробиту і усуненя визиску» [13, арк. 1]; впроваджувати в законодавство справедливі податки; дбати про розвиток селянських та міщанських господарств, ремесел та промислу. Таким чином, КРНС був політичним товариством з яскраво вираженою консервативною ідеологією і декларативним католицьким світоглядом. Членом товариства міг бути кожен повнолітній українець з австрійським громадянством [13, арк. 2]. КРНС ставився із лояльністю до австрійського уряду та місцевої польської адміністрації, а його ідеологія була запозичена із західноєвропейського католицького клерикалізму [6, с. 16].

Друкованим органом товариства з 1897 р. стала газета «Руслан». Назва та девіз видання: «Вирвеш ми очи і душу ми вирвеш: а не возьмеш милости і віри не возьмеш, бо руски ми серце і віра руска» були взяті з твору М. Шашкевича «3 Русланових псалмів». Часопис стояв на «сторожи політичних прав, просвітних та економічних потреб нашого народа», маючи на меті «боронити наші народні права, добиватися їх розширення і приєднування для позитивної роботи народної в кождім напрямі широкі верстви рускої суспільности» [7, с. 64]. На сторінках «Руслану» знайшли місце «біжучі справи з політичного, суспільного, просвітнього і економічного життя, передовсім нашого народа» [12, арк. 24].

Діяльність КРНС не залишилася поза увагою Лев XIII, який цікавився діяльністю Союзу в представника ГКЦ при Ватикані, о. Василя Левицького [3].

Таким чином, енцикліка 1891 р. Лева XIII активізувала суспільно-політичного життя Східної Галичини і дала поштовх до ідеологічного оформлення християнсько-демократичного руху, а також пошуку греко-католицьким духовенством свого місця у галицькому політикумі, яке стало рушійною силою суспільно-політичного життя краю.

У квітні 1898 р. митрополит С. Сембратович, єпископ Перемишльський К. Чехович і єпископ Станіславівський Ю. Сас-Куїловський видають спільне Архисрейське послання з нагоди 50-річчя скасування панщини. В посланні ієрархи наголошували, що за цей період відбулися великі зміни, але просвітній і економічний стан залишається незадовільним. Написане у дусі вірнопідданості, послання владик перегукувалося з програмою християнсько-демократичної течії на чолі з О. Барвінським, і відверто протиставлялося ліво-радикальним ідеям. Митрополит С. Сембратовича не забороняв духовенству займатися активною політичною діяльністю, але намагався її контролювати, а також був своєрідним посередником між польською владою та українськими політиками у вирішенні важливих питань [3].

Злам XIX–XX ст. ознаменувався значними змінами в керівництві ГКЦ в результаті обрання новим митрополитом єпископа Станіславівського Андрея Шептицького, за яким довгий час пильно наглядав і мав свої плани Лев XIII, вбачаючи в його особі Шептицького [9, с. 26]. Хроніст монастиря св. Онуфрія записав такі спогади про обрання А. Шептицького митрополитом: «Очі всіх русинів звернулися на Його Святість Андрія. В ньому вся Русь бачила мужа, який єдиний зможе її піднести в церковній та політичній сфері до такого значення, яким вже здавна вона повинна тішитися. Тому призначення нового митрополита загаль русинів прийняв з великим піднесенням. Й поляки багато собі обіцяють у зв'язку з новим митрополитом, розуміється, маючи на увазі користь своєї Полонії – однак чи не перерахують – побачимо» [4, с. 54]. Позаяк ГКЦ залишалася провідником суспільно-політичного життя на теренах Східної Галичини, то галицькі політичні кола були в очікуванні обрання митрополитом своєї політичної лінії. Свою позицію щодо значущості та ролі духовенства «з діда-прадіда русин» [9, с. 26], А. Шептицький, виклав у пастирському посланні до духовенства «Наша програма», де він сформулював основні напрямки діяльності греко-католицького духовенства на теренах Східної Галичини, якому він відводив особливе місце в суспільстві: «На нас звертає всі свої очі, й від нас очікує свого спасіння» [8, с. 70]. Таким чином, ієрарх наголосив

на важливості праці духовенства, на якому лежить велика відповідальність і яке має відновити прихильність населення до себе та стати провідником суспільно-політичного життя в душі християнської науки. Для цього, на думку А. Шептицького, необхідно було досягнути солідарності між нижчим і вищим духовенством та інтелігенцією, роз'яснивши останнім основні догми християнської науки [3]. З побоюванням А. Шептицький ставився до поширення в українському суспільстві радикальних тенденцій і соціалістичної ідеології, тому наголошував на консолідації суспільства навколо Церкви та створенні різного роду установ та організацій, «...християнських крамниць, шпіхлірів, позичкових кас, різних господарських і ремісних спілок...» [8, с. 71]. Митрополит співзвучно з Папою Левом XIII та його енциклікою «*Regum Novarum*» вказував на напрямок діяльності греко-католицького духовенства, який полягав у тому, щоб «багатших... наклонювати до любові та милосердя супроти убогих, а убожчих остерігати перед пожаданням чужого добра...» [8, с. 71]. Таким чином, позиція А. Шептицького перегукувалася із поглядами християнських демократів та основною ідейною лінією представників КРНС на чолі з О. Барвінським, які симпатизували новообраному єпископові, а потім і митрополитові Галицькому.

Такий розвиток подій на зламі XIX–XX ст. сприяв подальшому формуванню і зміцненню християнської демократії. Цьому також сприяло видання Левом XIII ще однієї енцикліки «*Graves de Communi Re*» (1901 р.), у якій християнських соціалістів він назвав християнськими демократами. Папа наголосив, що слово «демократія» має політичний характер та означає одну із форм управління і не вважає якусь із них єдино правильною. Разом з тим головні засади християнської демократії повинні ґрунтуватися на засадах справедливості, любові до свого ближнього [11, с. 173]. Саме ці особливості, на думку Лева XIII, відрізняли християнських демократів від соціал-демократів, які прагнули до задоволення матеріальних потреб, народовладдя та скасування приватної власності. Своєю енциклікою Папа намагався роз'яснити справу з християнською демократією, а також дати поради, як зробити цей рух корисним для держави. Разом з тим, Лев XIII вказує на причини, які унеможливили швидке поширення цього руху країнами Європи. Серед причин найвагоміше місце посідає новизна, яка не відразу викликала довіру у пастви та кліру. Це пояснювалося тим, що дехто вбачав у християнській демократії загрозу для монархії, а дехто вбачав у ній приховані соціалістичні ідеї, інші ж вважали, що під такою назвою криється загроза для світської і духовної влади [2].

Таким чином, упродовж одного десятиліття Папа Лев XIII видав дві енцикліки-послання до віруючих, у яких серед усіх рухів, які поширювалися тогочасною Європою він надав перевагу християнській демократії, роз'яснивши її суть та ідейні початки, які ґрунтувалися на соціальній доктрині Католицької Церкви. На теренах Східної Галичини погляди Папи знайшли підтримку в Галицькому митрополитичому ординаріаті та серед прогресивних сил галицької інтелігенції, що створило сприятливе підґрунтя для подальшого ідеологічного оформлення християнської демократії, та створенні її представниками політичних товариств, партій та організацій, що є темою окремого наукового дослідження.

Список використаних джерел

1. Альошина О. А. Соціальні питання у соціальному вченні Лева XIII / О. А. Альошина. // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичне релігієзнавство». – 2014. – Вип. 9. – С. 16–23.
2. Антошевський Т. До початків християнсько-демократичного руху в Європі: *Graves de communi* – перша папська енцикліка XX століття / Т. Антошевський. // Християнський демократ. – 2004. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sd.net.ua/2011/04/03/do-pochatkov-xristiyansko-demokratichnogo-ruxu.html>.
3. Антошевський Т. Українське церковно-суспільне життя в Галичині в останні роки XIX ст. / Т. Антошевський. // Київська церква. – 2000. – №4 (10). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://theology.in.ua/ua/bp/bp_history/ukrainian_history/50904/.
4. Вавжонек М. Єкуменічна діяльність митрополита Андрія Шептицького в Україні та Росії / М. Вавжонек. // Записки Чина Св. Василя Великого. – Секція І. – Серія II. – Том. 52. – Рим, 2006. – 227 с.
5. Енцикліка Папи Лева XIII «Нові речі» (*Regum Novarum*) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sd.net.ua/2010/01/11/terum_novarum.html.
6. Єгреший О. Список Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча / О. Єгреший. – Івано-Франківськ, 2006. – 168 с.
7. Кліш А. Б. Кирило Студинський: життя та діяльність. Монографія / А. Б. Кліш. – Тернопіль: В-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2011. – 220 с.
8. Кошетар У. П. Соціальні аспекти діяльності української греко-католицької церкви в контексті сприяння розвитку галицького консерватизму (кінець XIX – перша третина XX ст.) / У. П. Кошетар. // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя: 2003. – Вип. 16. – С. 69–75.
9. Лаба В. Митрополит Андрей Шептицький: його життя і заслуги / В. Лаба. – Люблин: Свічадо, 1990. – 63 с.
10. Романюк А. Християнська демократія: стан та розвиток у XX столітті / А. Романюк // Вісник Львівського університету. Серія: філософські науки. – 2003. – Вип. 5. – С. 324–333.
11. Савчук О. Вплив соціальної доктрини церкви на формування державної економічної політики / О. Савчук, В. Осадчий. // Економічні науки. Серія «Економічна теорія та економічна історія». Збірник наукових праць. Луцький НТУ. – Випуск 11 (44). – Луцьк, 2014. – С. 168–179.
12. Центральний державний історичний архів, м. Львів (далі – ЦДАЛ України) ф. 408, оп. 1, спр. 319, 62 арк.
13. ЦДАЛ

України, ф. 309, оп. 2, спр. 170, 4 арк. 14. Шевченко Т. Соціальний католицизм: папські енцикліки XIX–XX століття [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.religion.in.ua/main/history/10416-socialnij-katolicizm-papski-encikliki-xix-xx-stolittya.html#>. 15. Шеремета О. Папа Лев XIII і ренесанс Аквіната [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.religion.in.ua/main/history/2442-papa-lev-xiii-i-renesans-akvinata.html>

Наталія Блиндер

ВЛИЯНИЕ ПАПСКИХ ЭНЦИКЛИК НА ФОРМИРОВАНИЕ ХРИСТИАНСКО-ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ ИДЕОЛОГИИ НА ТЕРРИТОРИИ ВОСТОЧНОЙ ГАЛИЧИНЫ В КОНЦЕ XIX – НАЧАЛЕ XX ВВ.

В статье проанализировано влияние папских энциклик, изданных на рубеже XIX–XX вв., на активизацию общественно-политической жизни на территории Восточной Галичины, непосредственно на формирование христианско-демократической идеологии и приобщении к этим процессам греко-католического духовенства.

Ключевые слова: энциклики, христианско-демократическая идеология, Лев XIII, Восточная Галичина, общественно-политическая жизнь.

Natalia Blinder

THE IMPACT OF PAPAL ENCYCLICALS ON THE FORMATION OF CHRISTIAN-DEMOCRATIC IDEOLOGY IN EASTERN GALICIA LATE XIX – EARLY XX CENTURIE

The article analyzes the impact of papal encyclicals issued at the turn of the XIX – XX centuries on activation of political life in Eastern Galicia, directly on the formation of the Christian-Democratic ideology and adherence to these processes Greek Catholic clergy.

Key words: of the encyclical, the Christian-Democratic ideology, Leo XIII, Eastern Galichina, social and political life.

УДК 322.24

Борис Бездітько

ХАРАКТЕРИСТИКА КОМПЛЕКСУ ОХОРОННИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ВІДОКРЕМЛЕННЯ ЦЕРКВИ ВІД ДЕРЖАВИ

У статті розглядаються питання формування норм права, на основі яких створювалися охоронні відносини у сфері відокремлення Церкви від держави та школи від Церкви, створювалися та діяли різні за компетенцією органи державної влади та юрисдикційні органи.

Ключові слова: відокремлення Церкви від держави, Церква, релігійне товариство, договір користування культовим майном, юрисдикційний орган.

Для утвореної в кінці 1917 р. радянської держави в Україні досить важливою сферою правового регулювання стали відносини, пов'язані з реалізацією конституційного принципу свободи совісті особи та їх різні аспекти охорони.

Відносини Церкви і держави стали предметом дослідження багатьох науковців і в різні часи. Початково у своїх працях П. Гідулянов «Отделение церкви от государства: систематизированный сборник действующего в СССР законодательства», І. Фіолетов «Церковь и государство по советскому праву», Л. Дяконов «Советские законы и церковь» аналізували нормативні акти, що розкривали статус релігійних об'єднань і віруючих та відокремлення Церкви від держави. За твердженням В. Пашенка ці роботи мали здебільшого історико-філософський характер, а конкретні питання в них висвітлювалися досить поверхово [1, с. 4].

Державно-церковні стосунки були предметом дослідження і в подальшому. Дослідження цієї теми є актуальним і нині, оскільки дає можливість розкрити сутність радянської держави та сформованої у ній системи законодавства.

Дослідження цього питання проведено на основі актів законодавства УСРР, архівних джерел, що характеризують практичну діяльність органів державної влади та інших суб'єктів правовідносин у сфері відокремлення Церкви від держави та з використанням праць науковців з тем, наближених до визначеного предмета дослідження.

Відомо, що основи правової політики радянської держави в Україні у відносинах із суб'єктами культури були визначені декретом про відокремлення Церкви від держави і школи від Церкви, який було видано тимчасовим робітничо-селянським урядом України 22 квітня 1919 р. та Конституцією